

بىلھرووز شنجاعى

زانکوپا دھوكى - كۆنیژا پەروردە بنيات

زمانى

ئېكىرىتىي

كوردى ،

تىكشىكاندن و هەلۋەشاندىن پەرۋۇزى

نەتهۋەسازىيا كوردە

ن ن ش و ر ل س س پ ل ل ل ل ل ل ب ش
 م ح س ك د ح ح ح ج س ش و ر ل س س
 ف د ح د ح د ح ح ح ف ح ح ح ح ح ح
 گ ش د ح د ح د ح د ح د ح د ح د ح
 گ گ ت ز ك ا ت ت ح ح ح ح ح ح ح
 س س د ق ل ل ل ل ل ل ب ش د ح ح ح ح
 ق م م ق ل ل ش و ر ل س س پ ل ل ل ل
 ش د ح د ح د ح د ح د ح د ح د ح
 ش د ح د ح د ح د ح د ح د ح د ح

دەستتىشانكىن.

دىالىيكت يان ژى زمان

ل دويف بىرۇبۇوچۇونا ھندەك
 زمانناسان ئەگەر د دو شىپوازىن زمانى
 دا، ھەر دوو لايدەن دەمەدۇو بىگەھن، ل وى
 دەمى ئەدو دو شىپوازىن زمانى ب دىالىيكت
 دەھىئە ھەزىارتىن، بەروشاژى ھەر ئېيك ژ
 وانان ب زمانەكى سەرىخو دەھىتە
 نىاسىن، ئەقە پىشەرى ھەرى پەسەند كىيە بۇ
 جۇداكىنا دىالىيكتى ژ زمانى. لى ئەق
 پۇلۇنىنى بى كىشە نىنە بۇغۇونە سۆئىدى و
 نورۇيىزى كوب دوو زمانىن جىاواز دەھىنە
 ھەزىارتىن ئاخافتىكەرىن وان ل ھەۋدۇو
 دەھنەن. ل ھەمان دەم دا ھندەك دىالىيكت
 ل دەقەرا دالارنا يان ھەرتىما يەمتلىھەندىا
 وەلاتى سۆئىدى ھەنە كوب گوھرىن زمانى
 سۆئىدى دەھىنە نىاسىن لى ئاخافتىكەرىن
 ۋان گوۋەران و سۆئىدىا ستاندارد د
 ھەۋدۇو ناگەھنەن. ب واتايەكە دن ئەقە
 فاكىتەرىن سىياسى نە كۆ بەرى فاكىتەرىن
 زمانناسى سۇنۇرى دنافىبەرا دىالىيكت و
 زمانى دىيار دەمن. گەلەك جاران شىپوازەك

د ماوى بورى دا مىديا كوردى كومەكا
 گەنگەشە و گفتگوپىن چىلدور
 درووستكىن زمانى ئېكىگىرىتى كوردى
 ژلايى ھەزىارتى كۆنەكىپىن كورد ۋە بىخوه
 ۋە دەھىتە. ئەق رۇناكىپىن كورد ۋە بۇپىن دوو
 گۈزپ، گۈزپەكى دەز و گۈزپەكى لایەنگەرى
 درووستكىن زمانى ئېكىگىرىتى كوردى. ئەق
 گەنگەشە پەتلەسەر دوو دىالىيكتىن زمانى
 كوردى ل باشۇرۇ كورستانى، واتە كوردىا
 باكۇور و كوردىا ناقە راست دەھىتە بىشەپىن
 كود زانى ئاسايى بى خەلکى داپ بادىنسى
 - كەمانجى و سۇرانى دەھىنە نىاسىن . ھەر
 چەندە ئەق جىزە ناقەلىيانە ژلايى خەلکى ۋە
 جەھى سىنج و گفتگوپىيە.
 بەرى كۆ بەھىيەنە سەر قى پرسا
 ھەستىيار، پىتىقىيە ئەم وەكى زمانناسىك
 ھندەك راستىيان لدور زمانى كوردى رۈون
 بىكەينەقە. دنافىان گفتگوپىن زمانناسى
 كودناقە كوردان، ژ روانگەها سىياسى ۋە ب
 درووست دەھىتە ھەزىارتىن بىتى باسى دوو
 سى دىالىيكتىن كوردى دەھىتە كرن. لى بۇ
 دىاركىن چوارچىبى ئى باسى پىتىقى يە
 سۇرپىن دنافىبەرا دىالىيكت و زمانى بەھىتە

ژهه‌نیزیکن، بریتینه ژ کورديا باکور (بوتي، باديني، سه‌رجه‌دي، به‌رفاتي، دياريه‌کري و... هتد). کورديا ناشه‌راست (سوراني، ئەردەلانى، مورکريانى و بابانى) و کورديا باشدور (ئيلامى، كرمانشانى،... هتد). لقيرى پيتشى يەبىيەن كو کورديا باکور ژلايى ريزمانى قه ژ هەر دوو گرۇپىن دى جياوازه، چونكى نىيگارەكى رىزمانىي كەننەمەيە. هەر دوو شىۋازىن دى، كو زور جاران وەکو ئىك دىاليكت دەيىنەپىناسەكرن، گورانى (ھەورامى، باجەلائى، زنگەنه‌يى... هتد). دملکى (دىرسىمى، پالسو/چەولكى، سوپىرەگى... هتد). ھەرچەندە ژلايى پەيشانڭە ليك نىزىكىن لى ژ بەر دوور كەفتەن دورييما جوگرافى و ھەروهسان ھەقسىوپياتى دگەل زمانىيىن دن دا ژلايى ريزمانى قه ژ هەۋە دوور كەتىنە. ب. كورتى نەو پىنج شىۋازىن زمانى كوردى ھەنە ھەمى شىۋازىن کوردى سەر ب گرۇپى باکورى رۆژئاپتىدا زمانىي ئيرانى نە. ب. نىرپا من لۇزىكى تە كول شۇينا زمانىي كوردى، تېرىمەنلۇزى يان زمانشانىا جقاكى سۆسپىولىنگوپىستىك (بكار بىنن و باسى شىۋازىن ئاخافتىا (speech variety) كوردى بکەين ژ بەر قى چەندى ئەگەر ل دويىف قى بىرۋىوچۇنى ئەم پىناسا پىنج شىۋازىن کوردى بکەين گۈنچاى تە.

درووستكرنا زمانى ئىكگىرتى

ھندەك رۇناكبيرىن کورد ئيدىعا دكەن

ب دىاليكت دھىئە هىشمارتن، ژ بەر كو شىۋەيەكى ئەدەبى نىنە، يان ژى ئاخافتتەكەرپىن وى شىۋازى خودان دەولەتا خوديا سەرىخونىن، يان ژى پىز و پرىستىزرا وى شىۋازى ژ زمانى ستاندەرد كىمتە. بەر شىۋەيەكى بىت ئە و شىۋازى وەك زمان ھاتىيە نىاسىن ب گشتى كەرسەتى دىارى كىرى بۇ ھاتىيە دابىن كرۇن و ب شىۋەيەكى دەزگايى ژلايى دام و دەزگەھىن دەولەتى قه دھىئە پشتەقانى كرۇن.

پۇلينىكىرنا زمانى كوردى

بەرۋىشاي «زمانقانى كورد» زمانقانىن رۆژئاپاپى ل دەمى باسى زمانى كوردى دكەن، پتر باسى «چەند زمانىن ھەۋ رە و رىشال» دكەن ھەتا كو «دىاليكتىن كوردى». ھندەك ژ شان زمانشانان پۇلينىكىرنا خوه بەرفرەھەتر كرييە و گورانى «ژلايى مەكىنلى قە» و دملکى «ژلايى لودوپىگ پاولەوە» ژى ب دوو زمانىن تەواو جياواز ژ كوردىي پىناسە كرېنە.

وەکو ھەۋەنگىكى دنافىمەردا شان ھەر دوو جەممەران دا، واتە ئەو كوردىن كو ھەموو دىاليكتان ب زمانەكى ئىكائە دزاڭ و زمانقانىن بىانى مىنما مەكىنلى و لودقىك پاولى دا، پىتشى يە قى راستىيە وەربىگىن و پەسەند بکەين كو دنافى كوردىي داب تى زمانەك نىنە بەلكو دنافدا گرۇپەكا زمانان ھەنە، كو ژ روانگەها ژنتىكى قە گەلمەك ژ ھەۋ نىزىكىن. ھەرسى شىۋازىن کوردى كول ئاستى پەيشسازى دا

سوراسی	بەھەدینانی
زازاگی کەھلوری بەھەرینانی	
لورى لورى زەلزەکى	
کەلپورى	
کرمانچىا ژۇورى	
بەھەدینانی	
سورانى	بەھەرینانی
لورى زەلزەکى	
کرمانچىا ژىرى سورانى	
زازاگى کەھلورى	
کرمانچىا ژىرى لورى	
کرمانچىا ژۇورى	

جەھوھەری دھىيىتە نىاسىن) ئەذ بۇچۇونە د
پىشاۋۇيا نەتەوەسازى ل گەلەك وەلاتان دا
بۇويە پىشەنگ و ھاتىيە بىھېئىنان و ب
بناغانى سەرەكىي دامەزراندىدا دەولەت
نەتەوە ھاتىيە دانان.

تىۈرقلانى لىپرالل ويل كىملىكا
دېبىزىت: دەولەت نەتەوە ژلايى چەمكى قە
لسەر بناغانى زمانى ھەۋىش بۇويە پىناسە
و ھەۋاتايى « دەولەت »سى. ئەذ بۇچۇونە
نەبتىنى دەپل بۇچۇونا لىپرالىيان كۆشى
باھەتى د چوارچىبوى تىۈردا دىكۈمىنېستى
دا باس دەن نىزىكى ھەيە، بەلكو دەپل
روانگەيدا چەپرەوان ژى كا چەوانان ل نك
وان باھەتى پىناسە واتە ناسانامە و ھەمويىھ
بەدەستەلاتا سىياسى ۋە گىرىدەن، ئىك
دەرىت.

ئەگەر مە ژ بەر بلەز ئىخستان و
درووستىكىندا پىۋەندى تىكەللىيَا دنافىمەرا
گرۇپاندا بېيىت بۇچۇونە كا ئەتو دابىزىن ل

كۆپىتىقى يە ژ قان پىنج شىۋازان زمانەكى ئېكىگرتى بەيىتە درووستىكىن. بۇ ئەنچامدانا ئى كارى ژى دوو رىنگ ھەنە: يَا ئىنگى ئەقەيە كۆلدەيف ياساىيەن دەنگسازى و پېتكەتا مۇرفۇلۇيا كوردى ل چوارچىبوى وى باھەتى زمانناسىي دا ئەوا ب زمانناسىا دامەزراندى (reconstruction linguistics) دەھىيەتەن ياسىن « پرۇتۇ كوردى » دامەزرينىن. واتە فۆرم يان پرۇتۇتىپا زمانەكى كوردى دامەزرينىن، كۆھىشتا دابىھى شىۋاز و دىاليكتىن جىاواز نەبوبويە. رىنگ دووپى ئەقەيە كۆھەر ئىك ژ قان پىنج شىۋازان، هەتا ئاستى زمانەكى نەتەوەيى بەيىتە بەرزكىن و بىيىتە زمانەكى سەرناوچەبىي (supralocal)، واتە زمانەك ل سەرەتەمى زماننەن دن. گرفتا رىنگ ئىنگى ئەقەيە كۆھەلپۇزارتىنە كا ب قى شىۋەدە، واتە درووستىكىندا پرۇتۇتىپا كوردى، دېبىتە ئەگەرا درووست بۇونا كوردىيە كا سەپەر كۆزۈرىيە كۆردنان نەشىن تىېڭەن. بەدىلى دووپى ئەو رىنگ، ئەوا بىزاشا ناسىيونالىيىتى ل گەلەك وەلاتان ھەلىزارتى.

تىۈردا زمانى ئېكىگرتى و پرۇزى نەتەوەسازى

وەكى ئاور دېبىزىت: (د پىشاۋۇيا نەتەوەسازى دا و رېپېيدانان بكارئىنانا زمانى نەتەوەبىي گەلەك جاران نەك بىتنى ب پىنگاڭاڭە كا گىزىك بەلكو ب پىنگاڭاڭە كا

(سانتریپیتالی) زمانی، دی ئەنجامیین بەروڤاژی هەبن. چونکى خەلک ل ئاست پرۆژی ب سەنتەرگەندايى قە ھەمی جارى وەکى دژاتىكىرن، دینامیزمەكا سانترى فۇگال واتە رەقىن ژ نافەندى ژ خوە نىشاندەن.

بەرزىكىرنا ئېك ژ شىۋازان درئەنجامەكى نگەتىقى سىاسىي، چاڭلى و ھەتا ياسايىي ھەيە. چقاڭناسىي فەنسى، زمانى ستاندرەد يان ژى زمانى ئېكگىرى ب زمانى رەوا (langue légitime) ناڭخە دەكت واتە ئەو زمانى كۈھەزى پىشىتەنەنەكى ياسايىي ھەيە، و بىنى رەنگى شىۋازىن دى يېئىن زمانى ب نەرەوا دەھىمېرىت و پەراوېز دەكت. چونكى ژىيدەری مەشروعىيەتى ھەر دېيتە زمانى ستاندرەد ژ بەر قىيىەتكەن ھەر ھەولەك بۇ بەر زىكىرنا شىۋازىن دن دېيتە ناشەرعى و پىشىتى يە لەدەيەن چەمكى ناقەند خوازىي بەھىتە چەوساندن.

زمان و پەرەورەدە

لەدەيەن پىتىناسا باسىيل بىرنسىتايىن، دوو شىۋازىن زاركىن زمانى ھەنە، كۇدا سنوركىرى كۇدا پىشىكەفتى. زمانى كۇدا سنوركىرى ئەو زمانە، يى كۈھەزى دانوستاندىدا رۆزىانە و نەفەرمى بىكار دئىنەن. و زمانى كۇدا پىشىكەفتى ژى زمانى بىاشى گشتى و فەرمى بخۇرۇق دەگىرتى كۆرپىدايى دەوروبەر و كۆتۈكىسى يە. زمانى فيرگەھە و زانىنگەھى كۇدا

وى دەمى دەكتىن ھەلوىستە كى ئاسىمەلىيا سىيونسىت واتە ھەمى تىشتە كى دناظ خوە دا بەھەلىنەن. ئەگەر پرۆژى دەولەت نەتەوا مۆدرن ل شىۋىي كلاسىكى خوە دا لىسەر بناغى زمان ھاتبىتە دامەززاندن وەكۇ فۇونەيەك بۇ پرۆژى نەتە وەسازىبا كوردى دىياردەيدە كا تىيىكەدر و بى مفایىە، چنکى پىشىتى يە پرۆژى نەتە وەسازىبا كوردى كويىتىكا پۇست مۆدرنیتە دا، بناغى سەرەكىي خوە لىسەر چەمكىن مافى مەرقۇقى، پلۇرالىزم و دىمۆكراسىي دامەززىنەت. ل وى دەمى كۆپرۆژى نەتمەدە دەولەت سەرھەلدا، سانترالىتە و ناقەنەتى جەھەكى بەھىز د چوارچىبى چەمكى دەولەت دا ھەبۇو ول ھەمبەر دا جەماوەرى شىيانا پىشكەدارى و زىارا ناڭگەرۇپى (intergroup mobility) نەبۇو كۇ دەرى ۋەپسى راودەستن لى نەھو وەسا نىنە چونكى ب ئەگەرا وەرار و پىشىقەچوونا تەكىنلۈزۈنى، شىيانا پىشكەدارى و زىارا ناڭگەرۇپى زۆر بەھىز بۇوې. چەمەكى بىنى رەنگى واتە درووستكىرنا ئېك زمان و ئېك نەتمەدە كۆزىيدەری وى ژەڭاكىپىنېستىا فەنسىيە، نەھو نەبتىنى ل سەر ئاستى جىهانى توشى كېشە و گەرفتىن بىناغە بى بووې بەلکو ل رۇزىھەلاتا ناقەراست ژىبەرسقەدەرا راستىا كلىتوري و چاڭيا دەڭھەری نىنە. ژېير نەكەين كۆكۈران پەر ژ ھەر نەتمەويەكى دن ئىش و ئازار ژ ئەنجامىن پەيرەو كرنا قى چەمكى دېتنە. ھەر پىنگاۋەكى ناقەندى كرنا

سورانی	بههديناني
لوري زلزلكى	لوري زلزلكى
کرمانچيا ژوورى	کهلورى بههديناني
کرمانچيا ژوورى	کهلورى بههديناني
لوري زلزلكى	لوري زلزلكى
کرمانچيا ژيرى سورانى	کهلورى زاراگى
لوري زلزلكى	کرمانچيا ژيرى سورانى
کرمانچيا ژوورى	کرمانچيا ژوورى

پيشكهفتى يه. گروبا بالادست دناڭ جشاڭى دا پترزمانى كۇدا پيشكهفتى بكار دئينن. زمانى نشيسينى ب ئەگەرا كونتىكستوئيل بۇون و ئاستى بەرزى ئابستراكسىونى دكەفيته خانا زمانى كۇدا پيشكهتى دا. ب بۇچۇندا بىنستاين شيانا ئاخافتتا زارۇكى كارىگەرلەك راستەوخۇ لىسر شيانا و درگەتن و تېيگەشتنا (cognitive) وى ھەيە. ژېھر قىيەتكى ئەو زارۇكى خودان كۇدا پيشكهفتىا زمانى بيت، شيانا دەرىپىنا بىر و ھەست و لېكدانەقەيا ناشخوبى يا ھىزلى يا باش ھەيە ھەرۋەسان شيانىدا باشتىر ئى ھەيە كوبىشىت، ئاخفتىن، ھۈزىن ئابستراك و تىورىن وى لېكىدەتەقە. لى دەمى زارۇك ژ نيشكى قە بچىتە خويندنگەھى و ب شىوازەكى دى، كولىسىر بناغى كۇدا پيشكهفتىا دىاليكتە كا دى ھاتىيە دارشتن پەروردە بىت، بىيى كومامادەكاري د قالبى كۇدا سىوركى دا ھەبىت، نەشىت مىينا وان كەسان كو كۇدا سىوركى و پيشكهفتى بىت، وان گىيداي ئېك شىوه و ئېك زمانى، سەركەفتى بىت.

من وەكى مامۆستايىك ل زانكۇبا دھوكى، فېرخوازىن بادىنى و سورانى ھەنە. ھەرچەند بشىۋەيەكى گشتى وانى ب بادىنى شىۋە دەم، لى ئەۋىن ل دەقەرەن سۇران ئى ھاتىن، ب ساناهىتى شىۋەكىن ئەن دەقەن، چونكى ئاستى ھەزا ئابستراكىيا وان ل ئاستەكى بەرز دايە. ل فيرگەھى نەچار نىن تىستان ژېھر كەن،

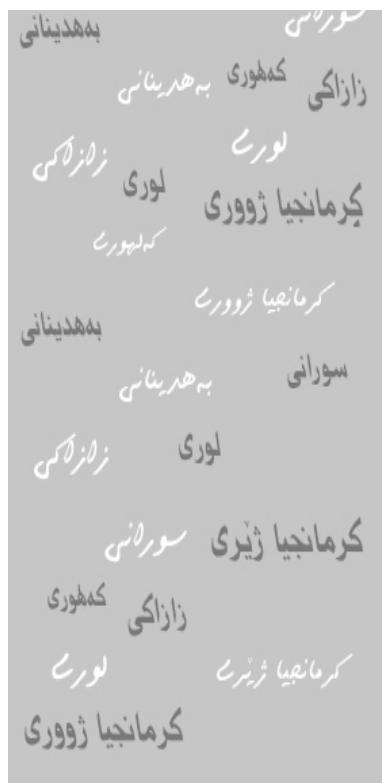
چونكى تىيدىگەن. ئەوي بادىنى بىت، پىتىشىيە بابهەتىن زانسىتى و ھەتا يىن جشاڭى ژى ژېرېكەت، بىيى كوتىپگەھىت. بۇ غۇونە رېشا سەركەفتىنافېرخوازان، ل دويف ئامارا رېقەبەريا پەروردە دھوكى، (38) ژ سەدى يە ئەو ژى پىشتى خۇلا دووسي، ل دەمى ئەو رېزە ل ھەولىرى (49) و ل سليمانىي (51)ھ. ئەۋە ئامارە ئەنجامىن راستەوخۇپىن وى دىياردىتە ئەوا لىسرى ھاتىنە باسکەن ئەقە ژى دېتە ئەگەر ئەيەكسانى و نەھەۋەنگىيا جشاڭى (social uneven recruitment). پىتىشىيە بىنەن كو ئەۋە نەعەددەتىيە دناڭ سىستەمى خواندىنى ل كوردىستانى ھەر ژ قۇناغا سەرەتايى دەست پى دەكت. ئەۋە ژى دېتە ئەگەر كورىشا نويسەراتى كىن د بىاپتىن ئاب سورى، رېقەبرىن و ھەتا دەستەلەلتى ئەيەكسان و نەھەۋەنگ

ناشکردن. ئەقە ژى هەرەمان ھەملویستە بى توركان بەرامەر كوردان ھەمى. راستى ئەقەيە كۆپەيەندى و تىكەلە لىا ناڭ گۈزبى د مۇدۇرىنىتى دا چەمكى گۈزپىن ئېتتىكى، ھەرپىمى و نەتەوايەتى بەرفەھەر دكەت.

ئەنجامىن نەرىئىنى يېن درووست بۇونا زمانى" ئىكگىرتى"

د رېبازا گويا يَا درووستكىن زمانى ئىكگىرتى دا ئەم زمانەكى ئاتروفى واتە لاواز بى ھىز، و زمانەكى سۆپەرالوكالى بى بالادەست درووست دكەين وەكى بەرى نەھو ھاتىيە باسکرن، گۈزپى لاز و بى ھىز ژ بەر شىانا بزاشقى و زيارا ناڭ گۈزپى، ل ھەمبەر زمانى بالادەست بۇ مەبەستا ھندى كوبىيە زمانەكى نەتەوەبى بى فەرمى و بالادەست كارقەدانەكا توند ژ خوھ نىشان دددت و ملکەچ نابىت. درووستكىن زمانەكى نەتەوەبى، كۆ لسىر بىناغى دىالىكتەكى درووست دبىت، دبىتە ئەگەر ى پشت گوھ ھاشىيتنا دىالىكتە دى. لقىرى ئەستە يان گۈزپا پشت گوھ ھاشىيتى دناڭ جقاكى دا توشى نامۇبى بى دبىت. ئەگەر ئامۇ بۇونى ژى وەكى بەرى نەھاتىيە باسکرن بۇ ھەبۇونا دلىشما پشکداريا جقاكى (يان ژى رىئەدان ب پشکداريا جقاكى) و ئاستى نويەراتىسى لدويف پىناسا وى ب خوھ دزقىتەقە. واتە ئەگەر بادىنى بىت پىتىقىيە ب پىناسا بادىنى و ئەگەر سۈران بىت پىتىقىيە ب پىناسا خوھ يَا سۈرانى و ب زمانى خوھ پشکدارى د

بىت. د قى پەيەندى بى دانەيەكسانى و نەھقىسەنگىيا جقاكى و چىنایەتى رەنگەكى ئېتتىك و زمانى بخۇھ قە دگرىت. نەيەكسان بۇونا رىثا نويەراتى كرنى كىمەينا ديمۆكراسىي و پىشىلەكىن مەۋەقىيەت دەھىت. ئەگەر مەۋەقىيەت چاشەكى بى لايەن بەرى خوھ بەدەتە دورھەيلى كوردان ئەڭ كېشىيە هەندا دى ئالۇزتر دبىت. ب كىمى قە چونكى ئەققرو ھەممى دىالىكتەن كوردى شكلەكى ئەدەبى ھەمە لەوا ئاخفتىكەرین ھەممى دىالىكتان داخوازىا زمانى دكەن كۆ داخوازىيە كا رەوابىيە. وەكى پىشتر ژى ھاتىيە باسکرن ھەبۇونا شىانا بزاشقى و چالاکكىن زيارا ناڭ گۈزبى يَا ئاخفتىكەرین دىالىكتان، قى داخوازىي پتر بەھىز و رۇنتر دكەت. ھەتا ھندەك جقاتىن ئاخفتىن كوردى، مينا ئاخفتىكەرین دەملکى داخوازىا زمانى خوھ ھند پىشخستىيە كۆ ھندەك ژوان خوھ وەكى گۈزپەكى غەبىرى كورد پىناسە دكەن، كۆ د ئاستى سىياسەتى دا خوھ ل شىۋە و ھەبىيەتا ناسىيۇنالىيىزما زازا دا نىشان ددت. ھەرودسان ھەمورامى يېن گوران ژى داخوازىا ئۆتۈنۈمىي - ب بۇچۇونا من ئەو ژى رەوابىيە - ژ حكومەتا ھەربىما كوردىستانى كرييە. ژېھر ھزرا بالادەستى يَا پارانۇبى و دردۇنگ بۇون، ھەر جۇره داخوازىيە كا دن يَا زمانى يَا ژ ۋى جۇرى ژلايى ئاخفتىكەرین دىالىكتەن نەبالادەست قە بېيىتە پىشىكەشكىن ب داخوازە كا بىانى و دوژمنكارى دھىيە

کۆمیسیونا پەروردادا ئەنجوومەنا نیشتیمانیا کوردستانی چەند بسپورىن بیاشى زمانی داخواز کر بۇون، ئەز دگەل دوو ھەقالىن دى ژ دھوكى ھاتبۇونە داخوازىكىن، مىزار ل دور دەستتۈرۈ ئاكادمیا کوردستانى بۇو. من دو تىبىيىن ل سەر دەستتۈرۈ ھەبۇون، يائىكى لدور وى بەندى بۇو ياباسى رەسمەناتىيا زمانى کوردى دىكىر، كو بەھىتە لادان، چونكى وەرگىرانا راستەوخۇبا دەستتۈرۈ (مجمع علمى عىراق) بۇو، كو تىيىدا بابسى سەلامەتىيا زمانى عەربىي دىكىر. ھەروەسان لىك من ئەڭ بىچۈنە، بىچۈنە كا ئىنسىنسىيالىيىتى و جەوهەرى بۇو. چونكى تىيكەل بۇونا زمانى ژ ئەگەر بىن جىاواز دىاردەيدىكى سرۋىشتى يەلى پرسىيار ئەقەبە كى دەستنېشان دىكەت كۆكىش زمان رەسمەنە و كېش زمان رەسمەن نىنە؟ بەندەكى

جقاکى دا بىكەت. نۇونا بەروقاژىيا وي تۈركىيە، كو كورد دشىت ب پىنناسا تۈركى بىبىتە سەرۆك كۆمار ژى، ل دەمى كۆھەمى لايەننەن دى يېن پىنناسا كوردى - پىنناسا زمانى ژى دگەل دا - ھاتىنە كەيىنالىزە كەن، واتە ب نەممە شروع دەيىنە زانىن و گەلهەك جاران بۇويەئەگەرى ژ ناۋىنەن فېزىيکى. دوور نىنە ئەڭ ھەستى نامۇ بۇونەل كوردستانى ژى دا ژ ئەگەرا سەپاندنا دىاليكتەكى بىسەر دىاليكتەن دى دا درووست ببىت، چونكى ژئىك ۋەقتىيان دناۋىھەرا كۆدا سۇوركى و كۆدا پىشىكەفتىيا زمانى دېبىتە ئەگەرى پەرأىزىكىنە گۈپەك زمانى، نامۇ بۇون ھەروەسان دېبىتە ژىدەرى كارۋەدانا جقاکى ئاخفتىنى (speech community)، كو ھەست دەكت مافىين بىنەردەتىيەن وى - ژ وانان مافى زمانى. ھاتىنە پېشىل كىن. كارۋەدان دېتە ئەگەرى بەرخۇدەن ل دىنى و تارىيەنەن ئەقەنلى خواز و ھۆمۈزىتىسىتى (تەك فۇرم يان تەك رەنگىرن) ياب دەستە لاتا سىياسى، كومەشروعىيەتا خوھ ژ چىنا بالادەست وەرگەتىيە؛ واتە ئەو چىنا كۆزمانى وى زمانى كۆدا پىشىكەفتىيە. لەدويف ۋى و تارىيەنەن هەر پىنگاڭەكى سانترى فۇگال ژ بۇونا دابىن كرنا مافى زمانىيى گۈپەك پەرأىزىز كرى مىينا پىنگاڭەك ژ بۇ تىيەدان ئىكەتىيا نەتەوەيى و ھەتا ل دىنى ئاسايشا نەتەوەيى دەھىتە ھەزمارتىن. لەپىرى ب پىتىشى دىام بابسى كۆمبۇونە كا پەرلەمانى كوردستانى بىكەم.

جوداخوازیا زازا و گورانان ال هەمبەر وی
وتاربیئیا تواندنا پراکتیکی یا کو ب
ھەلبژارتنا زمانەکی نەتهوەیی بی
ئیکگرتی درووست دیبت، گونگ نینه. ب
بەرچاڭگرن و ھەلبژارتتا قىٽ و تاربیئی
ئم دی ھەر وی بەلايى ب سەری خوه ئىنین
بی دۈزمنان بسەری مەئىنای.

كىيچ رىيڭ باشتەرە؟

ب بېچۈونا من ڙبوونا خوه دەريازكىن
ڙقى مەترىسى چارەسەرىيەكا نافنجى
ھەيە. د قى رىيمازى دا بىنى كۆئەم ھەستى
كەسانىن لايەنگىرى ئىكپاچەمىي و
ئىكگرتقا زمانى بىرىندار بىكەين و ب
ئازرىنин، دشىين ب بەرچاڭكىندا تاربىئى
زمانيا دىيوكراتىك، واتە فەرەنافەندىيا زمانى
(pluricentrism) كىيșان چارەسەر
بىكەين. فەرەنافەندىيا زمانى واتە زمانەك كو
چەندىن سەستاندارد ھەبن. و ھەمى
دىالىكتىئىن كوردى (ب زمانى كوردى)
بىزانتىت. ب بەرچاڭكىندا و تار بىئىشا
فرەنافەندىيا زمانى كوب پىيادەكىندا وی ئەم
دشىين ڙلايەكى قە قى ھەممە جۇرى و
پلۇرالىزميا زمانى بىپارىزىن و ڙلايەكى دى
قە دشىين ئىكگرتقا وی نەتهوەي بىپارىزىن.
ب واتايەك دى، بلا ھەر بىيىنج دىالىكتىن
كوردى ب فەرمى وەكى شىوازىن نەتهوەيى
بىزىن بى ھەبۈونا زمانى ئىكگرتى ئەم
دىچەوان شىپىن پۇلىتىيەك (لەشەكى
سياسى) ھەۋپىشك واتە « كوردىستان

دى كود دەستورى دا ھاتبۇ باسى خەبات
ڙبوونا درووستكىندا زمانى ئىكگرتىي
كوردى دكى كومىن ڙېھر قان فاكىتەرىن كو
نەھودى باس كەم ب باش نەدزانى و نزام
ژى. سەرۆكى كومىسىيونى، ب ھەۋەنگى
دگەل بەشدارىن دى گوت ئەقە بىرپارا
سەرۆكى ھەرىمىي يە و سەرۆكى ھەرىمىي
زمانى ئىكگرتى وەكى ئەمنا قەومى
دېيىنەت. بەھر شىيەدەكى بىت ئەز د وى
باودرىي دامە كۆزمانى كوردى پېنۋەندىيەكا
تەھا و ب ئەمنا قەومى قەھەيە، لى
بەرۋەنەزىيا وان بەرپەن، ئەز دېيىن درووست
بۈونا زمانى ئىكگرتى مەترىسي بۆ سەر
ئەمنا قەومى، چونكى ئەگەر چەاكەكى
ئاخفتتى ھاتە پەراوېزكىن و مافىيەن وى بىن
زمانى نەھاتنە دابىن كىن و ھەتا ڙ بەر
داخوازىيەن خوه بىن رەوا ھاتە چەوساندىن ل
وى دەمى ئەم دېچىنە د قۇنەغەك دى دا، كو
تىدا گرۇپى پەراوېزكى، نامۇ بۇۋىيان
چەوساندى ھەستا جۇدا خوازى لىنك
درووست دېيت واتە:

پەراوېزكىن ← نامۇ بۇون ←
بەرخۇەدان ← چەوساندى ←

جوداخوازى ← ڙئېكەقەتىان
ب واتەيەك دى ئەو ووزە دىنامىزما
كۆئەمەن كوردىل ھەمبەر «ئەۋىن دى» دا
ئازراندىن، ڦى جارى دېيىتە ووزە و
دېنامىزماك كۆئەم بخۇە دنابۇ خوه دا و ل
دېنى ھەۋ دوو دا بىكار بىنەن. دگەل ڦى
چەندى ڙى، جۇدا خوازى (بۇ نۇونە

سورانی	بههديناني
لوري زلزگى	لوري زلزگى
کرمانچيا زوروئ	کهلهپور
کرمانچيا زوروئ	بههديناني
سورانی	بههديناني
لوري زلزگى	لوري زلزگى
کرمانچيا زيرى سورانى	
لوري زلزگى	کهلهپور
کرمانچيا زيرى	لوري
کرمانچيا زوروئ	

ڙناڻبرن و ئاسيميلاسيونا کوردان ب دهستي کوردان.

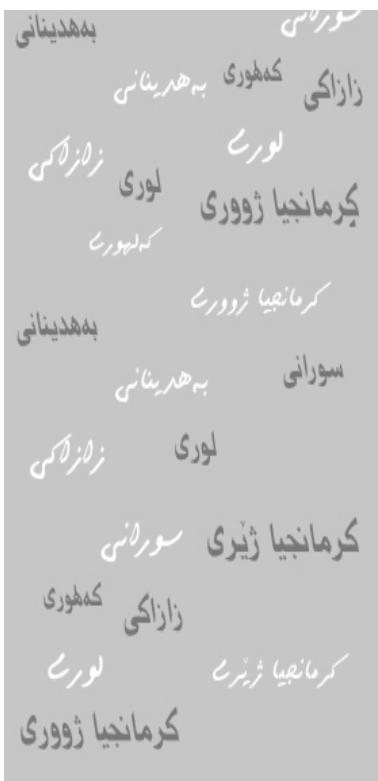
ههروهسا لشىرى ب پىتشى دざام ددورى رۆشنېير و دهسته لاتا سيايسيا کوردستانى ل دارشتىا كىشا زمانى دا شرۇقە بكم. لسىهەر دەملىيىسى هەتا نسو ئەوا رۈل ھەبۈويە د گۆھرېنىن بنەرتىيەن ڏناڻچاڭى دا، زانىن، تەعەھود و وەلاعا رۇناكىبىران بۈويە كول بىاشىن جوراچور دا بۈويە ئەگەرېن درووست بۇونا رېفۇرمىن جىڭاڭى. لى د ھەمان دەم دا پىتىقىيە بزانىن كۆھرە روشهنېرەك نەشىت وەكى بەرپىسى راگرتىن جىڭاڭى بەيىتە ھەئىمارتن. بۇ فۇونە كىشا درەيفوس و ھەللوىستى رۇناكىبىرىن دى يېن رۆژنائايى ل ھەمېر دهسته لاتداريا سەردەملىي وان ڙ پىتىخەمت مافى مەۋەقىي و عەددالەتى بۈويە. رۇناكىبىرىن کوردى ل باشۇورى ب قىـ

«درووست بکەين. راستە پىتىقىيە نەتمەو بىشىت ب زمانەكى دگەل ھەۋ دوو دا دانوستاندى بکەت و بۇقىي مەبەستى ڙى پىتىقىيە بشىئىن خالەكا پېۋندىيا ھەۋپىشک درووست بکەين و ھەروهسان وتاربىيە و خىتابەكا ھەۋپىشک بۇ درووستكىدا پۇلىتىيە كا ئىكىگىرتى، واتە «کوردستان» ئى پېك بىنن. حەمز و ۋيانا پىشكدارى كردن د وتاربىيە گشتى دا دوو بەنەمايىن سەرەكى يېن ھەۋلاتى بۇونا ديموکراتىكىن. لى پىتىقىيە ئەۋكىيىشىيە د سىيىستەمىي پەروردى دا بەيىتە چارەسەرکىن. دشيان دايە وتاربىيە فەنافەندىيا زمانى د قى سىيىستەمىي دا بەيىتە پاراستن. ئەم پىتىقىيە ل ھەمبەر ئابلىقەدان و مۇنۇيۇلى يَا زمانەكى دياركى راوهستىن و لەزى وى خەباتى بکەين ول شوينا وى ل ھەلاتى خوه - وەك سىياسەت، كوتىدا ھەۋلاتى بۇون ب واتا ھەبۇونا چەندىن پېتاسىي زمانى و ھەروهسان ب واتا ھەبۇونا حەمز و ۋيانا ھەمى كەسەكى بۇ پىشكدارى كرنى د وتاربىيە گشتى دا دەھىت - فەزمانىيى بەلا ڭەين.

فرەزمانىيا تاكەكەسى (individual polyglossia) - ۋەزارەتىكى زورا کوردان فە زمانىن پېشىمە رەجە كى گىنگە بۇ وەرارا پېتاسا کوردستانى بۇونى، بلا فە زمانى بېتە دياردەيە كا نېيە كوردى. ۋەمر قى يەكى پىتىقىيە خوبىندىگەھېن کوردستانى ڙ بۇونا رېكخىستىن پېتاسا تىكەلا زمانى بېتە دامەزرا نىن يېن كوبىن ب دەزگەھېن

وی کەلتوری دلیشا ژیانی و وەراري نامینیت. ئەقە ژى جىتسايدا كلتوري يە، ئەقە مۇنیسم (ئېك فۇرم كرنا) كلتوري؛ ئەقە ل دەمەكى دايە كو جىمەن بەرەف پلۇرالىزمما كلتوري چىت. وتارىيەت زمانى پېوهندىيەك راستەوخۇب شىۋازى وەرارا ناسىيونالىزىما كوردى شەھىيە. مە دوو رېك ل پېشىن، يان نۇونا جىراين خو د دووبارە كەين، واتە مىنا ئەم برايىت رۆشەنبىرىن كورد ب عەبایى عربىي (ناسىيونالىزىما عەربىي) كوردىيى دەكەين و مىنا عەرەبان ژى لايەزال پارچە پارچە، نامۇدىن و شەمولى دەمەنин و بەرەھىمى ھۈزۈبا مە ژى نابىيە ئېك ژ سەدى يَا وەلاتەكى مىنا ئىسپانىيائى، يان ژى ئەم دى رېتكەكى ھەلبىزىرىن كو مە بەرەف وەرار و دىيوكراسىي ۋە بىدەت. بەرۇشاژى وتارىيەتىدا فەرمى، مەن دەپت ب ئاشكرايى بىيڭىم كۆئەڭ دو روپاتى و دىياگۇزى يَا دەرى عەربىي، ۋى ھەستى لىنک مەرۇشى درووست دەكت كو دېبىزى لىنک رۆشنېبىرىن كوردىن باشۇور، عەرەب و فەرەھەنگىي عەرەبان بەرزىر دەھىتە دېتن. ئەگەر نە بېچى ئەڭ و تارىيەت زمانى يَا نەدىيەراتلى ل ناسىيونالىزىما عەرەب و عربىي بەيتە كۆد كۆبى كرن؟ پشكا مەزنا وەرارا دىيوكراسى، پۇلۇرالىزم و تۈلىپرانس سەرەكانيما خو ژ مەعرىفە و زانسىتى وەردگىت. وەكى ئەم دزانىن ژمارا وان پەرتۈوكىيەن بۇ زمانى عەربىي دەپىنە وەرگىران ناگەھەيتە ژمارا وان پەرتۈوكان

ھەلوىستا خو یا داۋىي، ژئىلىپەرالىتى دەرباز كىريه. ئەقە جۇرى ئىبورى و تەعنه يە بۇ چەمكى ناسىيونالىزىما كوردى، كو رۇناكىبىر داخوازى ۋە دەستەلەتى بىكەت هەتا رەخنىن توند ژى ژى بىگرىت - دەستەلات د دەستى گۈزپەك دىاركى دا بەپىتە زەبتىرن و هەتا بۇ ھەندى دەستەلات ب مەۋەرگەتىن ژ ئامرازى (زمان) بەپىتە سانترالىزە كرن. ئەنتىكە ئەقەيە، دەستەلاتا سىياسى ژى ھەرھەمان ئاوازى لى دەدت. دەكەنلىكى دا كو پار دەمل رۆشەنبىرىن بازىرى دەشكى ھاتىيە ئەنجامدان، من بۇچۇنەك ئاراستەسى سەرۈكى ھەرىمى كرو من تىيەدا دوپاتى لىسەر قىچەندى كر كو چونكى كىشا زمانى ب ماف و دىيوكراسىي ۋە گەيدايم لەوا پېتىقىيە خىتابا فەناۋەندى ھەلبىزىرىن ژ بۇونا پاراستى ئېكگەرتنى نەتەۋەسى و پېنگەگەرىدانى خەلکى كوردىستانى، ھەرچەند بەرىزى د بەرسقىدا گوت كو مەسەلا زمانى پېوهندى ب دىيوكراسىي ۋە نىنە و ئەمنا قەومىيا مەيە و مىنا مللەتىيە دى ل دەشقىرى پېتىقىيە مە ژى زمانى ئېكگەرلىكى ھەبىت. بۇچۇونا دەستەلاتا سىياسى و بىزاقا رۆشەنبىرى ل كوردىستانى (باتىيەتى ل باشۇردى كوردىستانى) لدور ئېك حەز دەقىرىت؛ جىاوازىا وى بىتى ئەقەيە كو رۆشەنبىر دخوازن ئەڭ حەزا نەدىيەراتى زويىر بەيتە جىيەجى كرن. زمان ھەلگى ناھەرۈكە كلتوري، ئەگەر شىۋازى زمانى بەيتە پەرأوينز كرن

بۇ خود درووستكىرى، مە ئەڭ دوكىرىنى
نېنى، بتنى هندەك لايەنىن سىياسى و
رۇشەنبىرى ھمول دەن ب شىيۋەيدىكى
چەوت بنەمايىن ۋى دوكىرىنى
دامەزىين. ل دەمى كۆئەڭ خىتابە بۇ
مەبەستا درووستكىنا دولەت نەتهو
بىكىر بەرى سەدد يادو سەدد سالان بەرى
نەھەدەت و نەھەبىكىر ناھىت. پىتىقىه بىزىن
كۆپىي ھەبۈونا مەبدەع و پەرنىسىپ
و درگەتن ۋى مافى مەۋەقى و دەيمىكەسىي، ئەو
ۋى ل سەردەمى پۇست. ئىندوسترياليست
(پاش-پىشەسازى) دا پەزىز نەته و سازىا
مە شەھەستنى دئىنيت و دى ھەلۋەشىيەت.
ئەگەر ئەم ۋى رىبازا نەدىمەتىك و
نەلىپەرالى ھەلبىزىن، ئىدى مە پىتىقى ب
دۇزمىن نېنى، چونكى پەزىز نەته و سازىا
مە دناتخە خە دا دۇزمىن خود درووست
دەكتەت و دەنچام دا دى ھەلۋەشىيەت.

يىن بۆزمانى لىتوانى دھىنە و درگىران.
ئەقەل دەمەكى كونفوسا عەربىان ۋ دو
سەد مىليونان دەرىاز دېيت و نفوسا
لىتوانى كوشىتى ھەلۋەشاندا سوقىيەتى
جۇدا بۇويە، ناگەپتە پىنج مىليون كەسان.
ئىك ۋ مەزنتىرىن دابىشىن جەڭاكى
كوردىستانى نەبۈونا مەعرىفا زانستى
مەۋەقىيەتىيە. ۋەر قىچەندى سەير نېنە كۆ
دېبىن دەستەلاتا سىياسى خىتابە كا
نەدىمەتىيا ب ۋى رەنگى ھەلدېشىرىت.
مەخابىن لىشىرى دەستەلاتا سىياسى زانست
و مەعرىفا خۇھ ۋ ۋەن دەلىتلىرى
و درگىرىت، كۆ مەخابىن ئەو ۋى دەلىتلىرى
مۇنىسىت (ئىكىرنىڭ كەن) و توتالىتىرىبا
بەعسى دا ھاتىنە سۆسیالىزە كەن.

ھەمى ھەول و تىكۈشان بۇ
درووستكىنا زمانەكى نەته و دىيى بى
ئىكىگىرىتى ل ۋىزى پەردى ـ يان كۆد كۆپى
كەن قەرىزىا چەوتا ناسىيونالىزىمەن مە يىن
دېنە، واتە كوردىنى كەن ب خىتابا خۇھ
گىرىدا ب دېرىكىقىھ ل ۋىز كولاقى پەھلەوى
ل رۇزەھەلاتى، كوردىنى كەن ب پەرنىسىپ
كەمالىستان و ب شەبقا ئەتاتوركى ل
باکوورى، كوردىنى كەن ب عەبايى عەرۇبى ل
باش سورى مرەنگەدانان ۋى ئاخافتىي يە كۆ
«ئەم ۋى نەته و دىيى كەن و زمان و كلتورى مە
ۋى ئىكە». لقىرى پرسىيار ئەقەيە بۆچى
پىتىقىھ بىزاخا نەته و دىيى يە كوردى مرەنگەدانان
ناسىيونالىزىما نەلىپەرالىيا جىرانان بىت؟ وان
مەزھەب و دەكتەتىنە كا ناسىيونالىستى
لدويف ھەندەك ئاشۇپ و خىتابىن دېرىكى